

Станіслав Лем

Уранові вуха

Станіслав Лем

Кіберіада

Київ, Дніпро, 1990

(с) Український переклад, Р. Доценко, 1990. Перекладено за виданням: Stanisław Lem, *Cyberiada*, Krakow, 1972.

Жив колись один інженер-космогонік, який розвіював темряву, запалюючи зірки на небі. Прилетів він раз до' туманності Андромеди, коли та вся ще була повита чорними хмарами. Скрутив великий вир, а коли той почав вихритися, сягнув по свої промені. Космогонік мав їх три: червоний, фіолетовий і невидимий. Запалив він зоряну кулю першим променем, і відразу перетворилась вона на червоного велета, але в туманності від цього не пояснишало. Штрикнув зірку другим променем — вона аж забіліла. Мовив він тоді до свого учня:

— Пильнуй мені зірку! — а сам подався інші зірки запалювати. Учень чекав тисячу років і другу тисячу, а інженер усе не повертався. Набридло йому таке чекання. Отож підкрутив він зірку, і з білої вона стала блакитна. Сподобалося це учневі, і подумав він, що вже все вміє. Спробував ще її підкрутити, але обпікся. Пошукав тоді він у скриньці, яку залишив космогонік, а там нічого нема, ну геть нічогосінько; дивився туди

учень і навіть дна не міг добачити. Здогадався він, що то невидимий промінь. Хотів поштурхати ним зірку, та не знав як. Тоді взяв скриньку і шпурнув її усю у вогонь. І всі хмари Андромеди заяскріли, наче сто тисяч сонць разом засвітило, і стало на цілу туманність ясно, як удень. Зрадів учень, та недовга була його втіха, бо зірка незабаром луснула. Надлетів тоді космогонік, побачив шкоду,— а що він не хотів, аби щось марно пропадало, то хапав пломені й робив з них планети. Першою створив газову планету, другою вуглеву, а на третю йому вже тільки найважчі метали залишилися, тож вийшла з тієї решти куля актинідів. Космогонік стиснув її, пустив у літ і сказав:

— За сто мільйонів років повернуся, побачимо, що з цього вийде.

І подався шукати свого учня, що зі страху перед ним утік.

А на планеті цій, Актинурії, утворилася велика держава палатинідів. Кожен палатинід був такий важкий, що тільки по Актинурії міг ходити, бо на інших планетах земля під ним запалася б, а коли гукав хтось із них, то аж гори розчахались. Але на своїй планеті ступали вони легенько й голосу не сміли підносити, оскільки владар їхній, Архіторій, не знав міри в жорстокості. Жив він у палаці, витесаному з платинової гори, і мав цей палац шістсот величезних зал, і в кожній лежала одна з рук владаревих — такий владар був великий. Вийти з палацу він не міг, але повсюди мав шпигів, такий був підозріливий, і мучив підданців своєю пожадливістю.

Не потребували палатиніди ніяких ламп ані вогнів уночі, бо всі гори їхньої планети були радіоактивні, так що й посеред ночі голки можна було лічити. Вдень, коли сонце надто вже давалося взнаки, вони спали в підземеллях гір і тільки по ночах сходилися в металевих долинах. Але жорстокий Архіторій звелів до казанів, у яких топився паладій з платиною, вкидати брили урану і оповістив про це по всій державі. Кожен палатинід мусив прибути до королівського палацу, де з нього брали мірку на новий панцир і там накладувало на нього нараменники й рукавиці, наколінники й заборолу, кому шишак, а кому просто шолом, і

все самосвітне, бо одіяння це було з уранової бляхи, і найдужче світилися вуха.

Відтоді не могли вже палатиніди збиратися громадою, бо якщо зібрання ставало надміру чисельне, то вони зразу вибухали. Мусили, отже, палатиніди проживати свій вік самотою, здалеку оминаючи одне одного — з остраху перед ланцюговою реакцією. А жорстокий Архіторій тішився їхнім смутком і обкладав їх щораз новими й новими данинами. Його монетні двори у надрах гір карбували свинцеві дукати — свинцю бо найменше було на Актинурії і він найбільшу мав ціну.

Страшенну біду терпіли підданці лихого владаря. Декотрі палатиніди намагалися порозумітись між собою на мигах, щоб підняти бунт проти Архіторія, але нічого з цього не виходило, бо завжди траплявся хтось менш кмітливий і підходив до інших запитати, про що йдеться, і через його нетямучість змова відразу ж злітала в повітря.

А був на Актинурії молодий винахідник на ім'я Пірон. Він навчився сотати з платини такий тонкий дріт, що з нього можна було робити сіті, в які ловилися хмари. Винайшов Пірон телеграф з дроту, а потім такий тонкий висотав дріт, що його вже й не було, і так оце з'явився телеграф без дроту. Зродилася тоді в мешканців Актинурії надія, і стали вони думати, що тепер уже пощастить їм укласти змову. Проте хитрий Архіторій підслухував усі балачки, тримаючи в кожній із шестисот рук по платиновому провіднику,— отож і знав, що говорять його підданці, і тільки-но доходило до нього слово "бунт" або "заколот", він одразу висилав туди кулясті громи, які перетворювали змовників на вогненну баюру.

Та Пірон поклав собі одурити лихого владаря. Звертаючись до друзів, замість "бунт" він казав "чобіт", замість "змовлятися" — "відливати", і в такий спосіб готував повстання. Архіторій дивувався, чого це його підданці нараз так зацікавилися шевством, бо не знав, що коли вони кажуть "узяти на копил", то розуміють під цим "вбити на палю огнисту", а "затісні чоботи" означають його тиранію. Але й ті, до кого звертався

Пірон, не завжди його добре розуміли,— а він же ніяк інакше не міг виявити їм своїх планів, як лише у шевській мові. Пояснював він їм і так, і сяк, а оскільки знаходились нетями, через необережність раз зателеграфував: "з плутонію ремені дерти", ніби на підметки. Але тут король жажнувся, бо ж плутоній найближчий родич урану, а уран — торію, а він же сам був на ім'я — Архіторій. Отож негайно вислав він панцерну варту, яка взяла Пірона й кинула на свинцевий паркет перед лицем короля. Пірон ні в чому не признався, однак король усе одно ув'язнив його у палладійовій вежі.

Палатиніди й зовсім спроневірилися. Та от надійшов час, і повернувся до їхніх країв космогонік, творець трьох планет.

Придивився він здалеку до порядків, що панували на Актинурії, і мовив собі: "Е-е, так не годиться!" Потому напярв найтоншого й найтвердішого проміння, зробив з нього наче кокон, поклав туди своє тіло, щоб чекало на його повернення, а сам прибрав подоби вбогого служника й зійшов на планету.

Коли запали сутінки і тільки далекі гори крайобрію освітлювали платинову долину холодним сяйвом, космогонік спробував наблизитися до підданців короля Архіторія. Але ті, боячись уранового вибуху, втікали від нього, мов несамовиті, і він марно ганяв за ними, бо не розумів, через що це вони втікають. Кружляв він отак дзвінкою ходою по міжгір'ях, подібних до рицарських щитів, аж поки дістався до підніжжя вежі, в якій Архіторій тримав закутого Пірона. Побачив космогоніка Пірон з-за ґрат, і видався йому космогонік, хоч і в подобі звичайного робота, а все ж відмінним від усіх палатинідів: не світився він у темряві анітрішки, а навпаки — темний був, як труп. А це було тому, що в його обладунку не містилося й крихти урану. Хотів Пірон гукнути до нього, але уста мав загвинчені, отож тільки іскри викресав, б'ючись головою об мури своєї в'язниці. Космогонік, завваживши цей блиск, підійшов до самої вежі й заглянув у заґратоване віконце. Пірон не міг говорити, але міг бряжчати кайданами,— таким оце чином він і вибряжчав усю правду космогонікові.

— Терпи й чекай,— відповів Піронові космогонік,— і дочекаєшся.

Космогонік вирушив до найдикішої на Актинурії гори і три дні шукав там кристалів кадмію, а коли їх знайшов, розплющив на бляху, б'ючи палладійовими брилами. Тоді викроїв з кадмійової бляхи навушники і порозкладав перед входом до кожної садиби. А палатиніди, що знаходили ці навушники, зразу накладали їх собі на вуха, бо саме стояла зима.

Вночі з'явився серед них космогонік і розжареним прутиком став махати так швидко, що з цього склалися вогнисті лінії. У такий спосіб він писав до них у темряві: "Тепер можете безпечно сходитись, кадмій вас оборонить від уранової згуби". Проте палатиніди побоювались, чи він не королівський шпиг, і не повірили його порадам. Розгнівався космогонік, що йому не ймуть віри, пішов у гори й назбирав там уранової руди, витопив з неї сріблястого металу, а з нього накарбував блискучих дукатів, і на одному боці цих дукатів був профіль Архіторія, а на другому — малюнок його шестисот рук.

Нав'ючений урановими дукатами, повернувся космогонік у долину і показав палатинідам таке диво: складав дукати здаля від себе, один на одного, так що вийшов з них дзенькітливий стос, а коли доклав ще одного дуката над міру — повітря задрижало, з дукатів вибухнула яснота, і перетворилися вони на кулю білого пламеню, а коли вітер усе розвіяв — залишився тільки кратер, витоплений у скелі.

Тоді космогонік став удруге накладати дукатів з мішка, але вже інакше, бо кожен дукат прикривав згори кадмієвою платівкою. І хоч склав отаким чином стос ушестеро вищий за попередній, нічого не сталося. Повірили тоді палатиніди космогонікові і, згромадившись, вельми радо зараз же уклали змову проти Архіторія. Хотіли вони скинути короля, та не могли придумати, як це робити, бо палац його був обнесений променистим муром, а на розвідному мосту стояла катова машина, і хто не знав паролю, того розтинала на шматки.

А якраз тоді надходила пора сплачувати нову данину, що її встановив пожадлиий Архіторій. Отож роздав космогонік королівським підданцям уранові дукати й порадив ними сплачувати данину. Так вони і вчинили.

Тішився король, що безмір багато блискучих дукатів іде до його скарбниці, бо не здогадувався, що вони уранові, а не свинцеві. А вночі космогонік розтопив в'язничні ґрати й звільнив Пірона, і коли вони мовчки йшли долиною, осяяною радіоактивними горами, а кільце місяців наче спустилося нижче і великою дугою оперезало обрій, ураз стався страшенно яскравий вибух: то стос уранових дукатів у королівській скарбниці зробився надмірно великий і почалася в ньому ланцюгова реакція. Небосяжний вибух розтрощив палац і металеве м'ясиво Архіторія, і така була сила вибуху, що шістсот відірваних тиранових рук полетіло аж у міжзоряний простір. На Актинурії запанувала радість, Пірон став її справедливим владарем, а космогонік, повернувшись до темряви, видобув з променистого кокону своє тіло і подався далі запалювати зірки. Шістсот же платинових рук Архіторія і досі кружляє довкола планети, як перстень, подібний до сатурнового, і світять вони розкішним блиском, стократ дужчим від світла радіоактивних гір, і мовлять зраділі палатиніди:

— Дивіться, як добре світить нам торій!

А оскільки дехто його й по сей день катом називає, вислів цей став приповідкою і по довгій мандрівці поміж галактичних островів дійшов навіть до нас. Через це й кажемо, бува: "Кат йому світить".